

Zuzana Perůtková

Horní Lhota: Fašanky 2011. Kanalizace aneb Konec septiků v Čechách

Pár zmínek k tradici masopustu

Český a moravský masopust navazuje na římské saturnálie a bakchanálie, jejichž tradice volně přešla do středověkých karnevalových slavností (srv. např. LANGHAMMEROVÁ 2004). Období masopustu je ohraničeno dvěma křesťanskými svátky – Vánoce a Velikonocemi. Začíná dnem následujícím po svátku Tří králů (6. ledna) a končí dnem před Popečnickou středou.¹ Masopust patří k jarním svátkům, je tedy spjat s oslavami života a probouzející se přírody. Typické jsou pro něj veškeré projevy veselí, jako je hudba a tanec. Protože se jedná o období mezi dvěma půsty, je značná pozornost v masopustu věnována rovněž jídlu a hodování. Masopust je tedy časem zabijaček a vepřových hodů, karnevalů, bálů, slavností a veselek. Masopustní radovánky gradují v posledních třech dnech (neděle, pondělí a úterý) v tzv. „dny bláznivé“. Na závěrečné masopustní úterý navazuje Popelec, který zahajuje čtyřicetidenní půst trvajících do svátků velikonočních.

Pro „dny bláznivé“ existuje několik zlidovělých variant názvu odvozených z jednotlivých nářečí regionu: fašank, fašanky, šibřinky, končiny, ostatky, voračky atd.² „Dnům bláznivým“ předcházela ještě tzv. Tučný čtvrtek,³ kdy si každý měl dopřát masného jídla a dobrého pití. Toho dne bývala obvykle k obědu servírována vepřová pečeně. Hlavní slavnost se však začínala až o masopustní neděli bohatým obědem. Na svátečním stole nesměly chybět

1 Zatímco počátek masopustu je tedy pevně vázán k datu 7. ledna, jeho konec se vypočítává od data Velikonoc.

2 V Horní Lhotě je konec masopustu v současné době označován jako fašanky, avšak ještě do roku 1994 nazývali hornolhotští fašanky končinami. Končinám se (stejně jako fašankám) přidělovalo téma neboli tzv. ráz. Například na pozvánce z roku 1992 si můžeme přečíst Končiny ráz Školka, z roku 1993 Končiny ráz Moravská svatba, v roce 1994 už je na tištěných pozvánkách označení Fašanky Peklo na zemi.

3 V tomto přiblížení konce masopustu vycházíme z tradic udržovaných běžně v českých a moravských obcích a městech ještě v 19. století.

tradiční na sádle smažené masopustní koblihy⁴ a „Boží milosti“, klobásy a slanina. Brzy po obědě již na návsi vyhrávali muzikanti a svolávali všechny obyvatele vesnice do hospody k tancovačce, která mnohdy trvala až do brzkých ranních hodin. O masopustním pondělí se v tanci pokračovalo. V některých krajích se konal tzv. „mužovský bál“, při kterém byla taneční zábava určena jen ženatým a vdaným. Svobodná mládež směla pouze přihlížet (TOUFAR 2004: 59–60).

Masopustní veselí bylo završeno úterní obchůzkou masek. Z tohoto hlediska však obchůzka neznamenal pouhou zábavu (jako je tomu dnes u městských masopustních – zahraničními karnevaly inspirovaných – průvodů masek), jednalo se o formu konání závažných zvyků a s tím spojenou tzv. kontaktní magii (LANGHAMMEROVÁ 2004: 18). Tímto kontaktem je v případě obchůzky právě návštěva jednotlivých domů a usedlostí. Hospodář, který masopustním maškaram neotevře dveře svého stavení, na sebe prý sám přivolává neštěstí. Základem obchůzky je značná stereotypnost – v každém domě se musí odehrát stejný obřad. Jen tak se může uzavřít ochranný magický kruh pro celou obec. Proto byli fašančáři, babkovníci, maškaři v každé domácnosti horlivě očekáváni a hostěni tradičními koblihy, slaninou a pálenkou. Maškary si často tuto výslužku odnášely s sebou, stejně jako peněžitou odměnu. Jakmile masopustní průvod poctil svou návštěvou všechny domácnosti, scházeli se obyvatelé obce opět v místním hostinci k poslednímu společnému tanci. Celé masopustní veselí pak končilo obřadným pochováním nešťastného Masopusta, Bakcha, basy, basuly či Barbory.

V důsledku vymezení pracovních dnů bylo ve 20. století závěrečné masopustní veselí přesunuto na poslední víkend před Popeleční středou.

Horní Lhota a konec masopustu v blízkém okolí

Obec Horní Lhota je součástí tzv. luhačovického Zálesí, regionu, který geograficky vymezil folklorista a zdejší rodák Antonín Václavík (PETRÁKOVÁ 2013: nestr.). Jedná se o území, kde se stýkají tři výrazné a rozsáhlé etnografické oblasti: Haná, Valašsko a Slovácko. Luhačovické Zálesí navíc bezprostředně sousedí s tak rázovitou součástí Slovácka, jako jsou Moravské Kopenice. V každé z těchto oblastí je dodnes silně zakořeněna folklorní tradice, a proto se na mnoha místech Hané, Valašska i Slovácka do nynějška můžeme setkat s jen málo pozměněnou tradicí masopustní.

A vzhledem k tomu, že nejen každý kraj, ale i každá obec měla a dodnes má svá specifika, můžeme o víkendu před Popeleční středou na severovýchod od Horní Lhoty v některých valašských obcích potkat tradiční masopustní maškary, mezi nimiž nesmí chybět medvěď, žid, bába s nůši, nevěsta se ženichem, cikán s cikánkou, ani pohřebenář (jakási obdoba jihočeského laufra), zatímco jihozápadně od Horní Lhoty tančí při masopustních oslavách

⁴ Původně byly údajně jako obětiny vynášeny do polí, jistou symboliku nese také jejich podoba – jedná se o pečivo kulaté, do zlatova upečené a lesklé jako slunce.

kopaničtí chlapi v krojích a s šavlemi v rukou za zvuku cimbálové muziky mečový tanec „Pod šable“ a na své „šablíčky“ napichují slaninu jako výslužku.

Fašanky v Horní Lhotě a jejich organizátoři

Jaká byla původní masopustní tradice přímo v Horní Lhotě, není známo, neboť se zde od masopustních obchůzek na mnoho let upustilo. Novou masopustní tradici zde v roce 1984 zahájil Svaz žen. Obnovená tradice s sebou přináší nový pohled na Fašanky, který se neopírá o tradiční masky, nejedná se ani o krojované průvody jako nacházíme na Slovácku. Průvod je funkčně variabilní a svěží ve volbě tematického rámce, který reaguje na události politické a sociální, ať už v celorepublikovém měřítku, nebo jen v daném regionu. Pavel Popelka ve studii o východomoravských masopustních obchůzkách poukazuje na skutečnost, že prostřednictvím moderních, aktualizovaných masek je možné parodovat „nové situace a vztahy, populární postavy z knih, filmu, televize. Tyto masky většinou převládají v obcích, kde masopustní tradice na čas zanikla, přesněji řečeno, kde byla přerušena kontinuita udržování masopustních obyčejů, tedy i kontinuita v prezentaci masopustních masek.“ (POPELKA 1988: 115) Tato přerušená kontinuita jistě dala v Horní Lhotě vzniknout tematizovaným průvodům, v nichž se každoročně neoprašují a případně nerestaurují tradiční, stále stejné maskary. Zvolené téma každého z účastníků maskární obchůzky inspiruje k tvorbě vždy nové, více či méně originální masky, kterou se její představitel snaží překvapit své kolegy. Ačkoli se zdá, že takto tematizované průvody jsou výdobytkem spíše druhé poloviny 20. století, Čeněk Zíbrt poukazuje již v roce 1910 na tentýž princip maskárních průvodů na Milevsku.⁵

Dnes tedy mají Fašanky v Horní Lhotě vlastní silnou tradici, v roce 2011 se jednalo o 27. ročník. Fašanky patří mezi největší události konané v této obci v průběhu roku. Jedná se tedy o cyklicky se opakující rituál, díky němuž dochází mj. k sebeidentifikaci obyvatel v rámci obce. Na pořádání této slavnosti se podílí početný tým organizátorů. Fašanky znamenají pro celou obec nejen kolektivní přípravu na postní období,⁶ ale také aktivizaci místní skupiny fašankářů, která v současné době za organizací slavnosti stojí. Sdružení fašankářů funguje nyní pod Spolkem dobrovolných hasičů Horní Lhota a jeho činnost je dobrovolná. Jak však uvádí sami organizátoři v čele se Zuzanou Váňovou a Janem Pavelkou, je rok od roku těžší tradici předávanou v jejich rodinách z generace na generaci udržet. Oni dva jsou v pořadí už čtvrtou generací, která veškeré přípravy k slavnosti zajišťuje. Tyto přípravy zahrnují rovněž nutnost každý rok vyhledat nové vhodné téma

5 „Časem ustanovilo se maskární komité, které doplňují se rok za rok volbami, sestavovalo a dosud sestavuje pro každý rok nové a nové maskary, jež v úterý masopustní představuje v plném ustrojení veřejnosti po ulicích a náměstích. Tak měly maskary milévské mezi lety 1882–1902 různý ráz pro každý rok.“ (ZÍBRT 1910: 130)

6 Jedná se o poslední konanou společenskou akci před velikonočním půstem. V Horní Lhotě je zachovávan tento křesťanský princip, takže po fašankové zábavě se již žádné bály, plesy, ani jiné akce v obci až do Velikonoc nekonají.

pro občůzku mařkar, které následně definuje i tón veřerní zábavy.⁷ Program samotných Fařanek vzniká, jak z námi pořizeného rozhovoru s organizátory akce vyplývá, vždy pouze s minimálním předstihem.⁸

Za zmínku zajisté stojí rovněž složení skupiny fařankářů. Oproti původní tradici, kdy se občůzky často účastnili pouze muži, je v Horní Lhotě mezi fařankáři výraznější podíl žen. Převahu žen je možné chápat jako sociální, komunitní faktor. Ženy v naší společnosti více lpějí na dodržování výročních svátků v rodinách.⁹ Převaha žen ovlivňuje podobu průvodu, vytlačuje např. typickou agresivitu a drzost mařkar. Občůzka fařankářů bývá v Horní Lhotě velmi poklidná.

Naopak kapela muzikantů bývá vesměs složena výhradně z mužů. To je pravděpodobně dáno faktem, že provozování hudby je často mužská volnočasová aktivita.

Dramaturgie hornolhotských Fařanek

V Horní Lhotě se každoročně obměňuje téma, kterému jsou přizpůsobeny mařkary připravené vždy originálně pro daný ročník Fařanek, a stejně tak jsou v rámci tématu koncipovány scénické a taneční vstupy, které se každoročně stávají očekávaným zpestřením programu veřerní zábavy. V místním Luhačovickém muzeu se poukazuje mj. na „politickou“ dramaturgii Fařanek v Horní Lhotě. Blanka Petráková ve svém článku „Masopustní občůzky na luhačovickém Zálesí“ (PETRÁKOVÁ 2012: nestr.) upozorňuje na konkrétní volená témata (zejména v 90. letech a z počátku nového desetiletí), která do takto politicko-sociálně pojaté dramaturgie spadají: 1990 – „Soukromé podnikání“, 1991 – „Horní Lhota vstupuje do Evropy“, 1992 – „Mateřská školka“, 1993 – „Česko-slovenská svatba“, 1999 – „Inventura konce tisíciletí“, 2000 – „Děkujeme, odejděte!“, 2001 – „Hornolhotské lázně“¹⁰.

Fařanková slavnost v Horní Lhotě v souladu s původní úterní masopustní tradicí každoročně sestává ze dvou částí: tou první je fařanková občůzka masek, druhou nedílnou součástí je pak veřerní zábava zakončená pochováním basy. Fařanky však během své existence prošly několika úpravami, které byly vynucené místními poměry. Po revoluci v roce 1994 začali fařankáři kromě tradiční občůzky, veřerní zábavy s doplňkovým zpíváním kupletů a pochováním basy připravovat i divadelní a taneční scénky. Od roku

7 Mezi další povinnosti fařankářů patří příprava veřerního programu (sepsání a secvičení scének, vyhledání vhodné hudby a choreografie pro tanečky), zajištění pozvánek, ale také např. cen do tomboly.

8 Jan Pavelka: „Vždycky to dáme dohromady tři týdny před tím, každý rok si říkáme, že mezi svátkama vánočnima, jak bude volno, tak nad tím sedneme a začneme vymýšlet, ne to se řeší až druhý týden v lednu.“

Zuzka Váňová: „Ale proč to tak je? Není čas, na někoho není spoleh [...] on má vymyslet tu blbú básničku na to (Jan Pavelka, pozn. ZP) a v sobotu máme Fařanky a z něho až ve čtvrtek večer něco vypadne (smích).“ (Rozhovor 2013: nestr.).

9 Svoji roli může hrát také obnovení tradice právě Svazem žen v roce 1984.

10 Zde se jednalo o komunální satiru: mařkary představovaly zavazadly obtěžkané pacienty mířící do lázní Horní Lhota, které se tak měly stát konkurencí nedalekým luhačovickým lázním.

2004 se naopak přestaly zpívat kuplety. V roce 2011 večerní zábava s programem přesídlila z místního Kulturního domu¹¹ do salónku v hospodě¹².

Neměnným faktorem zůstává dramaturgická variace umožňující vhléd do uvažování místních obyvatel o politických, kulturních či sociálních tématech, která se mohou bezprostředně týkat obce samotné, nebo naopak přesáhnout oblast místních zájmů. V některých ročnících se podařilo povznést tuto komunitní událost nad rámec slavnosti a oprostít se od lokálně namířené satiry k satirě celorepublikové, jako tomu bylo například v roce 1993 při rozdělení Československa. Paradoxní bylo pojmenování tohoto ročníku názvem Moravská svatba, na níž došlo k symbolickému rozvodu mezi Českou a Slovákem. V jiných ročnících reagovaly Fašanky na různé fenomény dané lokality.¹³

V posledních letech se cílená politická a společenská satira z dramaturgie hornolhotských Fašanek vytrácí. Od přelomu tisíciletí hornolhotští Fašankáři inklinují k námětům odlehčujícím končící hodování a směřují k unikům do nejrůznějších fikčních světů, jak dokazují např. zvolená témata „Divoký západ“ (1996), „Návštěva z vesmíru“ (2003) či „Na palouku u lesa“ (2007) atd. Do popředí se dostávají témata nabízející pestrou plejádu zajímavých a vtipných kostýmů. Primárním vědomým cílem slavnosti je dnes především zábava a pro její účastníky je lhostejné, zda k jejich pobavení přispěje užití zpopularizovaného politického hesla (např. téma z roku 2000 „Děkujeme, odejděte!“) nebo legrační a nápaditý kostým. Drobná komunální satira se objevovala především ve formě již výše zmiňovaných kupletů, jejichž tradice však bohužel zanikla.

Cílené žerty stranou

V letech 1989–2004 bylo nedílnou součástí večerní zábavy čtení autorských kupletů.¹⁴ Až do roku 2004 byly tyto drobné veršované texty při večerním programu předčítány (někdy ve zhudebněné podobě rovněž zpívány). Kuplety byly jakýmsi humorným záznamem dění v obci za uplynulý rok, sestávajícím především z vesnických „klepů“. Verše kupletů nikdy neopomněly jmenovat toho konkrétního „strýca“ nebo „tetku“ ze Lhoty, kterým se traktovaná událost přihodila. Kuplety se např. mohly dotýkat i samotného pořádání Fašanek:

11 Tento kulturní dům byl obcí využíván pouze pro Fašanky, žádné plesy, ani podobné akce Horní Lhota v KD nepořádala. Objekt byl mimo dobu Fašanek pronajat a byl zde provozován bazar nábytku. Jedním z důvodů, že KD nebyl v plesové sezóně pro kulturní akce využíván, bylo neekonomické vytápění prostoru. V roce 2010 byl KD odprodán soukromému majiteli.

12 Zmíněný salonek je prostorem bývalé hospody, která byla po rekonstrukci před několika lety přesunuta o patro níž. „Salonek“ se tak po odprodání Kulturního domu stal jediným obecním veřejným prostorem určeným k setkávání obyvatel obce.

13 Viz téma z roku 2001 „Hornolhotské lázně“.

14 Autorem všech za ta léta sepsaných kupletů je František Žáček, místní hudebník. Narozen 20. 4. 1929.

Milan Malýšků jak chodil
 na Fašanky za Švejka
 schválně musel shodit fúsa
 sranda byla veliká.
 A čepicu až z Hradišťa pořídil
 do Vizovic musel zajet
 aby fajfku vypůjčil,
 v kulturáku až nakonec
 chudák špatně dopadl,
 dodnes neví, kdo mu fajfku
 přímo z huby ukradl.

V takovém humorném bilancování nad minulými událostmi je přítomna rituální očista obce, uzavření uplynulého roku i vykročení do roku dalšího. Kuplety v tomto smyslu nahrazovaly jinde konaná kázání a tryzny při pochovávaní basy či Masopusta. Právě okamžik, kdy je basa (Masopust) při svém vlastním pohřbu souzena a obviňována z neřestnosti, bývá rovněž příležitostí k humorné reflexi uplynulého roku.

Na večerní zábavu se v Horní Lhotě scházejí nejen hornolhotské občany, ale také obyvatelé z okolních vesnic. A právě ti se stali jedním z důvodů zániku této tradice. Nehornolhotské návštěvníci údajně při čtení kupletů často vyrušovali, neboť neznali místní poměry ani všechny v kupletu zmíněné občany, a tudíž jim parodické verše nic neříkaly.¹⁵ Další z verzí o tom, proč kuplety zanikly, říká, že jeden z v kupletu „pomluvených“ občanů Horní Lhoty si nepřál, aby si z něj někdo dělal před celou obcí legraci.

Tento sebeidentifikační rituál byl tedy nabourán jednak zvenčí: cizorodý prvek nehornolhotských účastníků večerní zábavy, kteří se nemohou plně identifikovat s místní tradicí, zrušil katarzní funkci tohoto zvyku i v rámci hornolhotské komunity. Zároveň je zde však přítomno odmítnutí této sebeočistné funkce rituálu i zevnitř samotné komunity, vyplývající z její nekompaktnosti.

Rok 2011 aneb Konec septiků v Čechách

Pro Fašanky 2011 bylo zvoleno téma s názvem „Kanalizace aneb Konec septiků v Čechách“. Námětem se stalo časové období roku 2010 s přesahem do první čtvrtiny roku 2011, kdy v Horní Lhotě byly prováděny úpravy a opravy kanalizačních potrubí, které se nepřiměřeně protáhly, a nespokojená obec se tak potýkala s dlouhodobě rozkopanými ulicemi,

15 František Žáček: „My jsme museli přerušit kuplety zpívat v kulturním domě, protože se tam narvalo cizích lidí a v pekle začali řvat jak pavíani, protože byli napití a ono to rušilo, nebyla žádá aparatura, nebyly mikrofony.“

Jan Pavelka: „Ty kuplety byly o místních, že tam byly zaznamenané události za celý rok, co se komu kde stalo nebo nepovedlo, taková prdel. A když tam přišel někdo cizí a ty lidi neznal a nevěděl ty souvislosti, tak se u toho nepobavil.“ (Rozhovor 2013: nestr.)

zápachem z kanalizace apod. Výkopové práce na kanalizaci v obci Horní Lhota byly zahájeny již v dubnu 2010 a ještě v čase Fašanek 2011 opravy pokračovaly.

Fašanková slavnost se v Horní Lhotě již tradičně koná vždy v sobotu. Pro rok 2011 bylo zvoleno datum 5. března. Zůstalo tedy zachováno období karnevalu před Popeleční středou, která v roce 2011 připadla na 9. března.

Komunální satira v dramaturgii Fašanek 2011

Téma „kanalizace“ se opírá o sociálně politický problém v dané obci. Reaguje na něj, proto můžeme mluvit o dramaturgii aktuální. Pokud politická a sociální témata nejsou pro hornolhotské fašankáře dostatečně inspirující, volí se tzv. „komiální“ dramaturgie. Jednoduše to, co sdružení Fašankářů bude zajímat a bavit. Ukázkou takto vychýlené dramaturgie může být ročník předchozí „Na našem dvoře“¹⁶ (13. 2. 2010) nebo následující „Za kulturou do Prahy“¹⁷ (18. 2. 2012). Již bylo zmíněno, že mladší ročníky Fašanek více tendují právě k dramaturgii „komiální“. V posledních letech je tedy naopak výjimečným téma z roku 2011, kdy z čiré nespokojenosti občanů spontánně vzešel námět, který byl přímou komunální satirou.

Časový harmonogram 5. března 2011

Harmonogram fašankového dne je předem dán a zůstává každoročně stejný. Časové výchylky se odvíjejí od zastavení u jednotlivých domácností, rovněž také ovlivňuje délku občůzky momentální počasí. Námí uváděná časová osa je odvozená od vlastních pořízených video záznamů z Horní Lhoty.

01

2014

theatralia

08:00–09:30	Příprava kostýmů v garáži jednoho z účastníků průvodu
09:30–15:00	Obchůzka první části obce (tzv. Dolní konec) zakončená v místní hospodě
15:00–17:00	Odpolední přestávka pro účastníky průvodu
17:00–19:00	Obchůzka druhé části obce (tzv. Horní konec), průvod měl sraz před místní hospodou
21:00–24:00	Večerní zábava v druhém patře místní hospody, poté volný program
24:00	Pochovávaní basy
00:30–?	Pokračování volné zábavy

16 Obchůzky se v roce 2010 účastnily maškary domácích hospodářských zvířat: slepice, kohout, kachna, prase, pes, kočka apod. Svou podstatou se jednalo o tradiční masopustní masky.

17 Maškary představovaly hvězdy „šoubyznisu“. Při večerním programu byly předváděny známé scénky z filmů apod.

Časová struktura průvodu

V obecnější rovině lze psát o časové struktuře fašankového průvodu jako o pravidelném sledu jednotlivých bodů harmonogramu s menšími temporytmickými výchylkami. Časová osa se může rozvolnit podle atmosféry uvnitř fašankového procesí, které se zastavuje u hornolhotských domů, nikoliv však u všech.¹⁸ Libovolný účastník průvodu¹⁹ ohlásí příchod maškar zazvoněním na domovní zvonek. Obyvatelé domu vyjdou před stavení a vítají fašankáře pohoštěním. Pohoštění se většinou skládá z domácí pálenky a lehkého občerstvení.²⁰ Maškary nejprve zvou obyvatele domu na večerní zábavu a předávají jim tištěnou pozvánku. Hudební doprovod zahraje písničku – v ideálním případě „oblíbenou“ píseň obyvatelů domu – maškary před stavením tančí mezi sebou nebo si zatančí s někým z členů domácnosti,²¹ občerství se, vyberou peníze do kasičky (případně přijímají výslužku – nejčastěji ve formě láhve domácí slivovice) a pokračují k sousednímu domu.

Tempo průvodu zpomalují nebo zrychlují místní rodinné a přátelské vazby, které přimějí fašankáře setrvat déle u jednoho domu, než u jiného. Rytmus občůzky se v sobotu 5. března ke konci dne čím dál tím více zpomaloval. Zde uvádíme několik příkladů, které mají vliv na temporytmus občůzky:

1. jeden z fašankářů zvoní u svého vlastního domu,
2. fašankáře pojí s obyvatelem domu rodinná či výrazně přátelská vazba,
3. fašankáři obyvatele domu příliš neznají,
4. v domě nikdo není – většinou nově přistěhovaní obyvatele nectící tradici Fašanek v Horní Lhotě,
5. liší se nabídka občerstvení, některé domy jsou pohostinnější než ostatní.

Ve srovnání s předchozím ročníkem Fašanek 2010 v Horní Lhotě byl průvod značně pomalejší. Hlavním faktorem výraznější rozvolněnosti občůzky bylo příznivé počasí. V roce 2010 se Fašanky konaly 13. února, tedy skoro o celý jeden měsíc dříve. Občůzku tehdy ovlivňoval sníh a mrazivé počasí. Průvod tak byl koncentrovanější, promrzlejší a zbytečně

18 Fašankáři vědí, u koho se musí zastavit, neboť jsou očekáváni. U některých domů si nejsou jisti, zda jsou jejich obyvatele doma. Když po zazvonění nikdo nepřichází dveře otevřít, vhazují maškary pozvánku na večerní zábavu do poštovní schránky. V některých případech si fašankáři nebyli jisti, zda obyvatele doma nejsou nebo jen nechťejí otevřít. Slavnost fašanek se tedy rozhodně netýká celé vesnice. U některých domů se maškary nezastavovaly vůbec. V předešlém roce se před jednou z hornolhotských novostaveb průvod zastavil se slovy: „Tam bydlí mladí, tam musíme.“ Mladí obyvatele, bohužel, doma nebyli. Tento moment svědčí o potřebě aktivovat obyvatele mladší generace pro společenský život obce.

19 Při občůzkách tradičních maškar bývá povinností jedné z nich (např. laufr) upozornit obyvatele domu, že se fašankový průvod blíží, a požádat hospodáře o svolení, že smějí maškary vstoupit do domu.

20 Ze sladkého občerstvení jsou to nejčastěji tradiční vdolečky, koblížky nebo koláčky; dále se objevují chlebičky, jednohubky a opět tradiční slanina či klobásky.

21 Zde je zřetelná návaznost na starší tradici masopustní, kdy bylo takřka povinností ženy zatančit si např. s Medvědem, jehož masce byly přisuzovány magické schopnosti, a tento rituální tanec zajišťoval prosperitu hospodářství.

se nezdržoval promluvami s obyvateli domů. Avšak 5. března 2011 již přicházelo do obce jarní počasí a teploty dosahovaly k 10 °C.

Procesí v prostoru obce

Trasa fašankové obchůzky je daná, tedy tradiční. Takřka tatáž trasa je uplatňována i při jiných svátcích (např. velikonoční Hrkání, Mikuláš v Horní Lhotě). Funkčně rozděluje obec na horní a dolní konec. Pokusíme se nastínit scénář průvodu, který vychází i z výše uvedeného harmonogramu.

Přední region²² (jeviště)

Všechny akce se přednostně odehrávají před domem. Scéničnost prostoru je tedy odvozená od prostorů jednotlivých domů, které se liší velikostí zahrady nebo daným oplocením. Průvod tak buď tančuje přímo před domy na zahradách, příjezdových cestách, nebo naopak před brankou na místních ulicích. Pokud maškary tančují na ulici před domem, obyvatelé domu vycházejí do ulice za nimi.²³ Scénický prostor je tak neustále narušován nově vzniklými podmínkami a situacemi, prostor tedy nelze důsledně specifikovat ani podle rozdělení pozorovatelů a aktérů, kteří se při průvodu neustále promíchávají.

Situačně scénu vytvářejí předně muzikanti, kteří jako první přicházejí k domu. Tam, kde se hudebníci před domem zastaví a začnou hrát písničku, vytvoří scénický prostor. Maškary skupinu muzikantů postupně následují. Obyvatelé domu, kteří jsou maškarami vyzýváni k tanci, se sami stávají aktivními spolutvůrci situace v momentě, kdy začnou nabízet fašankářům občerstvení. Zatímco tedy první část zastavení, tj. výzva k tanci a zvaní na večerní slavnost, je situačně závislá na aktivitě maškar, v jeho druhé části přebírají iniciativu obyvatelé domu. Ti také mnohdy situaci zastavení před svým domem prodlužovali opakovaným pobízením k jídlu a pití v zadní části průvodu, zatímco muzikanti, jako čelo maškarního průvodu, již zastavovali u dalšího domu. Situačně se tudíž zastavení rozložilo na dvě hornolhotská stavení.

Zadní region (zákulisí)

Pro účastníky průvodu se zákulisím stala především garáž u Žáčků, kde se fašankáři před začátkem obchůzky sešli. Zde se některé maškary dooblékaly do kostýmů a každá z masek si líčila obličej. Garáž tedy připomínala divadelní maskérnu. Maškary si také mezi sebou

22 Termíny přední a zadní region přejímáme od E. Goffmana (1999).

23 V roce 2010 v několika málo případech pozvali obyvatelé domu promrzlé fašankáře do interiéru, nikoli však do obytné části stavení, ale pouze do garáže, kde bylo připraveno pohoštění a kde se topilo.

pomáhaly, případně vzájemně komentovaly, jak vypadají (vytvářely tak svého druhu první diváctví). V místnosti vedle garáže se scházeli muzikanti, kteří se rovněž připravovali na průvod. Chystali si hudební nástroje, upravovali si oblečení tak, aby se jim nástroje při chůzi dobře nesly. V tomto domě bylo rovněž nabízeno první tradiční pohoštění.

Jak jsme již výše podotkli, aktéry se v průběhu jednotlivých zastavení stávají rovněž obyvatelé domu, kteří přebírají iniciativu ve fázi obcerstvování masek. Pro tyto aktéry se zákulisím stává kuchyně, v níž bylo obcerstvení připravováno.

Kostýmování průvodu a maskování

Fašankový průvod se skládal z šestnácti maškar, které doprovázela kapela a děti fašankářů. Nedokončené opravy kanalizačního potrubí v obci inspirovaly sdružení fašankářů k vytvoření těchto maškar: Záchodová mísa, Fekální vůz, Technik kanalizace, Lidský exkrement, Toaletní papír, WC Duck²⁴ – prostředek k čištění toalety, Vodníci, Dušičky utonulé v kanalizaci, Víly neboli Osvěžovače vzduchu, Žába a Křoví u potoka.

Určující maškarou Fašanek je účastník, který vybírá peníze na večerní zábavu – v Horní Lhotě na sebe tuto funkci vzala maska Záchodové mísy (Zuzana Váňová). Její kostým byl vytvořený z kartónového papíru a vyvolával reálný dojem záchodu s příručním splachovadlem, součástí kostýmu tvořil připevněný toaletní papír a osvěžovač vzduchu. Tvůrkyně kostýmu si kreativně „vyhrála“ s vnitřkem toaletní mísy, který nabízel pohled na vytvořenou rekvizitu lidského exkrementu (symbolická interpretace naznačuje, že obec Horní Lhota, která si uvěřovala opravu kanalizačního potrubí, takto „splachovala“ peníze do záchodu). Kostým toaletního papíru v nadstandardní velikosti tvořil válec z kartónu oblepený toaletním papírem. Tento kartonový válec byl zavěšen kolem krku představitelky masky. Dalším komplikovanějším kostýmem byl Fekální vůz (lidově „Hovnocuc“). Z kartónů byla vytvořena detailně vykreslená miniatura vozu, kterou měl představitel masky připevněnu k tělu kšandami. Sám účastník průvodu byl oblečen do kostýmu „řidiče“ v modré pracovní kombinéze. Nejvýraznějším detailem maškary byla připevněná trubice z vysavače. Představitel masky tuto rekvizitu rozehrával a vytvořil tak nedílný recesistní element maškary.

Maškary Vodníků byly vesměs obdobně kostýmovány. Dominantně byla využita barva zelená, místy červená. Všechny čtyři masky měly zelené paruky a rovněž obličej byl nalíčen nazeleno. Nápadným zeleným kostýmováním se k Vodníkům dala přiřadit i maškara Žáby, která měla na hlavě zelený čepec, na kterém byly přišité velké černobíle malované oči.

Dalšími zmnoženými postavami byly dvojice Víl a utonulých Dušiček. Pro Víly byly charakteristické umělé květiny ve vlasech, jedna byla laděná kostýmem dozelená, druhá domodra. Kostýmy utonulých Dušiček se téměř shodovaly. Charakteristickým rysem pro tyto maškary byly drobné culíky ve vlasech, které byly obvázány bílými stuhami. Nabílené mrtvolné obličejy byly kolem očí a obočí obtáhnuty černou konturovací tužkou. Maškara,

24 Maska WC Duck byl kostým, jehož část byla použita i při fašankovém průvodu v roce 2010.

kteřou sám její představitel nazval Křoví u potoka, byla svým kostýmem podobná kostýmu Víly, lišila se ale v použití přírodního materiálu: spletených proutků ve vlasech, které čněly do prostoru.

Maškara osvěžovače vzduchu WC Duck měla na obličejí připevněný velký žlutý zobák, kostým tvořila kromě toho bílá mikina, přes níž měl představitel masky oblečené bílé pomalované tričko s kachnou na modrém pozadí.

Nejsuggestivnějším kostýmem byl kostým Exkrementu, který z větší části tvořil hnědý plášť s bílou připevněnou tasemnicí. Dominantou kostýmu byl klobouk vytvořený z moli-tanových trubek, které byly obtáhnuty hnědými silonovými punčochami. Obličej představitele masky byl líčen dohněda.

Kostýmem jednoduchým až civilním, co se týče kreativity zhotovení, byl kostým Technika, jenž byl oblečený v modrém pracovním oblečení s bílou přilbou na hlavě bez líčení.

Průvod maškar byl doplněn o kapelu skládající se ze sedmi členů. Hudebníci byli civilně oděni a hráli ve složení velký buben, bubínek, klarinet, saxofon (3x) a harmonika. Repertoár hornolhotských muzikantů obvykle vychází z tradičního repertoáru dechových uskupení.

Přejímání rolí a teatralita masek

Fašankáři výrazněji nevyužívali základní vlastnosti masky – zakrytí vlastní identity a úplnou proměnu v identitu jinou. To ovlivnilo i chování masek, které jen vzácně přejímaly novou roli a v jejím rámci pak jednání i výrazové prostředky; masky zvolené role naopak hrály pouze v náznaku. Vzácně některá z maškar svou roli rozehrála během průvodu. Tyto rozehrávky neprobíhaly během zastavení u domu, ale při přechodech od jednoho stavení ke druhému, pro pobavení samotných fašankářů. (Ti se tak sami stávali diváky drobných skečů.)

Některým maskám rozehrávání role ztěžovala také skutečnost, že se nevydávaly za jinou živou bytost, ale statický objekt, který byl tudíž ochuzen o výrazové prostředky a jednání (Záchodová mísa, Toaletní papír, Exkrement).

Večerní zábava

V předcházejících letech se fašanková zábava vždy konávala v místním Kulturním domě. V roce 2011 se akce přesunula do sálu v prostoru bývalé hospody. Jedná se o malý úzký sál, který nepojme více než 80 osob (zvláště když zahrneme také prostor pro taneční zábavu), tudíž se v roce 2011 výrazně zmenšil počet návštěvníků. Sál byl uzpůsoben pro fašankovou zábavu. Byl vyzdoben papírovými girlandami apod. a rovněž byla připravena stolová úprava podél stěn, čímž vznikl prostor využitelný jako scéna pro maškary a zároveň taneční parket.

Také večerní program připravený fašankáři se v roce 2011 výrazně lišil od programů minulých, které vždy pracovaly s tématem určujícím ráz Fašanek pro daný rok. V těchto pro-

gramech často znovu vystupovaly také maškary figurující v celodenním průvodu. V roce 2011 se program, který začínal po 21. hod., neopíral o nově vytvořené scénky na téma „kanalizace“. Byl sestaven jako rekapitulace „starých dobrých časů“, rozloučení se s – v porovnání s tím, co nabízí úzký sál hospody – velkolepými tanečními choreografiemi, které se odehrávaly nejen na tanečním parketu, ale byly také doplňovány o scénky na jevišti Kulturního domu.

Taneční výstupy se opíraly o minimalizované „nejvtipnější“ části programu z předchozích pěti ročníků a byly poskládány chronologicky od nejstarších po nejnovější: „Havaj“ 2006, „Na palouku u lesa“ 2007, „Cesta kolem světa“ 2008, „Fašanky po Španělsku“ 2009, „Na našem dvoře“ 2010. Večerním programem provázela konferenciérka, paní Pavelková, která vždy drobnými verši uvozovala každý připomínaný ročník. Konferenciérka mluvila na mikrofon a veškeré texty měla vždy připravené na papíře, ze kterého je předčítala.

Každá přezkoušená a minimalizovaná taneční choreografie byla vždy posléze doplněna videozáznamem téže choreografie z příslušného ročníku Fašanek. Na záznamech z kulturního domu byly původní choreografie rozsáhlejší a podílel se na nich dvoj- až trojnásobný počet tanečnicků. V tomto večerním kulturním programu vystupovali někteří další fašankáři, kteří se neúčastnili celodenní masopustní obchůzky.

Fašanková večerní zábava se s výjimkou několika programových vstupů fašankářů nijak nelišila od současné venkovské taneční zábavy. Hudbu zajišťoval diskžokej²⁵ za mixážním pultem. Muzikanti, kteří doprovázeli fašankový průvod, se večerní zábavy zúčastnili pouze jako řadoví diváci.

Přední region (jeviště)

Prostor v hospodě byl rozdělen na část pro aktéry a pro diváky. Diváci byli usazeni u stolu, čímž byl vytvořen prostor hlediště. Pro aktéry byl určen prázdný prostor mezi stoly, sloužící jako scéna. Maličké jeviště v sále hospody bylo rámováno z pravé strany stolem, na němž byly vystaveny ceny do tomboly, z levé strany DJ pultem a v zadní části na horizontu zavěšeným malovaným obrazem, jenž nabízel pohled na Horní Lhotu s dominantou farního kostela sv. Diviše. Po předvedení fašankového programu se prostor jeviště proměnil v taneční parket. Při tanci se stávali aktéry všichni tanečníci z řad fašankářů i ostatních návštěvníků zábavy.

25 V roce 2010 doprovázela taneční zábavu živá hudba, kterou zajišťovali jeden kytarista a jeden hráč na klávesy. Repertoár tvořila přejatá populární hudba. Hudební aparatura byla rozložena na jevišti kulturního domu. Právě s ohledem na stísněné podmínky malého sálu hospody byla v roce 2011 upřednostněna hudba pouze reprodukována.

Zadní region (zákulisí)

Jako zákulisí sloužil fašankářům prostor bývalé kuchyně za hospodským sálem. Ten se stal jakousi divadelní šatnou, kostymérnou a maskérnou maškar během večerního programu. Jednalo se o místnost rovněž poměrně stísněnou a ne příliš pohodlnou pro takové množství aktérů, kteří se v ní měli na své jednotlivé výstupy připravit.

Závěrečným vystoupením bylo pochovávaní basy, které tradičně v Horní Lhotě probíhá o půlnoci. Maškary se seřadily do průvodu, jedna z maškar před sebou tlačila trakař, na němž byla uložena nazdobená basa pokrytá bílou plachtou (prostěradlem). Průvod maškar i s basou dvakrát obkroužil maličký taneční sál. Průvod doprovázela smuteční hudba. Celý pohřební průvod a průběh pochovávaní basy provázela slovem opět paní Pavelková, tentokrát jakási ceremoniářka obřadu. Znovu mluvila na mikrofon a připravený text četla z papíru. Maškary během pochovávaní nic neřikaly, pouze plakaly, respektive hrály pláč, a utíraly si oči do velké plachty. Průvod se zastavil a maškara vezoucí trakař odhalila basu, která byla pohřebně vyzdobena. Masky nařikaly a ceremoniářka se ujala smuteční řeči (následující text, který se každoročně opakuje, je zápisem z roku 1993): „Vážení truchlící muzikantská rodino, vážení přítomní spoluobčané. V hlubokém smutku jsme se sešli, abychom se rozloučili s naší občankou, maminkou, babičkou, paní Barborou Brnkalovou. [...] Zemřela po dlouhé a těžké nemoci, po celý rok chřadla. [...] Pochodila z chudobné rodiny, tata alkoholik, matka šlapka.“ Z uvedeného je zřejmé, že je zde snaha o nadhled a humor. Důvodem k oplakávání je především ztráta masopustního veselí a radosti v obci. Po tomto obřadu masky odvezly basu do zákulisí a následovala volná taneční zábava.

Ve středu následující po fašankové slavnosti většina občanů Horní Lhoty přišla do kostela na mši svatou a odcházela odtud s popelcovým černým křížkem na čele: pro zdejší obyvatele nastal velikonoční půst. Religiózní charakter obce zachovávající veškeré křesťanské svátky si vyžaduje jakési uvolnění mezi dvěma půsty a zároveň zřetelný předěl mezi odcházející zimou a nadcházejícím jarem. Snoubí se zde tedy (jako tomu u masopustu bylo vždycky) princip křesťanský s principy pohanskými.

V tomto hornolhotském zvyku je však nejpodstatnější jeho funkce sebeidentifikace obce, aniž si to sami pořadatelé Fašanek plně uvědomují. A také z předchozího zřetelně vyplývá skutečnost, že ne všichni občané Horní Lhoty se ztotožňují se společenským životem v obci. Obec Horní Lhota má dnes více městský, než vesnický charakter. Málokteré stavení v Horní Lhotě má své vlastní hospodářství, občané jezdí za prací do Zlína. Vznikají zde novostavby přistěhovalců ze Zlína, kteří v malé obci nehledají její komunitní život, ale klid a blízkost přírody. Právě tito noví občané Horní Lhoty se často záměrně společenského života obce straní, v zásadě nemohou rozumět zdejšími tradicím, ale nemají ani zájem k nim proniknout. Fašanky se tak stávají záležitostí především starousedlických hornolhotských rodin, které jejich organizaci zajišťují. Přesto zdejší fašankáři nepolevují ve snaze vtáhnout do komunitního života i nové, zejména mladé hornolhotské obyvatele.

Tematizované průvody Fašanek v Horní Lhotě také iniciují vlastní kreativitu občanů: je třeba nejen vymyslet vždy nové masky korespondující s tématem, ale také je vyrobit (většina kostýmů je zde opravdu vyráběna podomácku); je třeba nejen vymyslet nové choreografie a scénky, ale také je v početném týmu secvičit. Všechny tyto činnosti napomáhají k utváření skupinové i osobní identity obyvatel obce, ačkoli pro každou ze zúčastněných skupin poněkud odlišným způsobem. Zatímco fašankáře spojuje primárně proces příprav občůzky, v němž je důraz kladen především na tvořivost a kooperaci v rámci skupiny, obyvatelé-diváci si ve vztahu k fašankářům (a předváděnému) znovu či lépe definují vlastní pozici v rámci obce a v ideálním případě dochází k jejich sebeidentifikaci s touto obcí, její historií, kulturním zázemím apod. Z této identifikace pak přirozeně vyplývá zájem o dění v obci a participace na něm, tedy jeden z předpokladů zdravého fungování vesnice jako společenské jednotky.

Bibliografie

- FROLEC, Václav. 1988. *Obřadní občůzky*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti. Ústav lidového umění ve Strážnici, 1988.
- GOFFMAN, Erving. 1999. *Všichni hrajeme divadlo: sebezprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999.
- LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. 2004. *Lidové zvyky. Výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.
- PETRÁKOVÁ, Blanka. 2012. Folklorní tradice luhačovického Zálesí. Masopustní občůzky [online]. *Luhačovice* [cit. 27. 5. 2012]. Dostupné na <http://www.luhacovice.cz/4792-folklor>.
- POPELKA, Pavel. K typologii masopustních občůzek na východní Moravě. In Václav Frolec. *Obřadní občůzky*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1988.
- Rozhovor z Horní Lhoty*. 2013. Rozhovor pořizovaný Janou Žáčkovou o Fašankách v Horní Lhotě, 13. 9. 2013. Záznam se nalézá v soukromém archivu Jany Žáčkové.
- TOUFAR, Pavel. 2004. Leden – srpen. In id. *Český rok na vsi a ve městě*. Třebíč: Vydavatelství Akcent, 2004.
- ZÍBRT, Čeněk. 1910. „Masopust držíme...“ *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Sv. II. Praha: Nakladatelství Fr. Šimáčka, 1910.
- ZÍBRT, Čeněk. 2006. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 2006.
- ZRŮBEK, Rudolf. 2005. *Jaro, léto, podzim, zima*. Praha: Academia, 2005.